

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ НА ОСНОВІ НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ

CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF EVALUATION OF EFFICIENCY OF CIVIC EDUCATION OF SENIOR GRADES OF GENERAL EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

Стаття присвячена визначенню критеріїв та показників громадянської вихованості учнів старших класів загальноосвітнього навчального закладу на основі національних традицій. Для розроблення діагностичного апарату громадянського виховання учнів старших класів загальноосвітнього навчального закладу на основі національних традицій авторкою проаналізовано сутність понять «критерії» та «показники» в науково-педагогічній літературі.

Визначено, що критеріями громадянської вихованості є ознаки, на основі яких можна робити висновок про рівні цієї вихованості, оцінити результати впливу різноманітних засобів. Водночас критерії громадянської вихованості учнів старших класів загальноосвітнього навчального закладу – це теоретично розроблені показники рівнів сформованості кожного з її компонентів.

З метою виявлення найбільш значущих критеріїв і показників громадянської вихованості було проведено опитування серед учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Розроблено критерії громадянської вихованості учнів старших класів загальноосвітнього навчального закладу на основі національних традицій: інформаційно-пізнавальний, мотиваційно-ціннісний і діяльнісно-рефлексивний. Інформаційно-когнітивний критерій характеризує рівень знань учнів з громадянської освіти. Мотиваційно-ціннісний критерій становить мотиваційну основу громадянської вихованості учня, визначає спрямованість і структуру його ціннісних орієнтацій. Діяльнісно-рефлексивний критерій відображає наявність громадянських умінь та навичок, громадянської компетентності, втілення національних традицій у повсякденну діяльність старшокласника. Уточнено показники для кожного критерію.

Авторка зазначає, що виділення названих критеріїв має умовний характер, урахувати їх повною мірою та реалізувати в практичній діяльності досить складно через їхнє взаємопроникнення. Тому у процесі експериментально-виховної роботи увага зверталась на кожний критерій. За своєю сукупністю визначені критерії характеризують реально досягнуту межу громадянської вихованості учнів старших класів загальноосвітнього навчального закладу на основі національних традицій.

Ключові слова: критерії, показники, громадянська вихованість, учні старших класів загальноосвітнього навчального закладу, національні традиції.

The article is devoted to the definition of criteria and indicators of civic education of high school students on the basis of national traditions. To develop the diagnostic apparatus of civic education of senior students of secondary schools on the basis of national traditions, the author analyzed the essence of the concepts of "criteria" and "indicators" in the scientific and pedagogical literature.

It is determined that the criteria of civic education are the signs on the basis of which it is possible to draw a conclusion about the levels of this education, to assess the results of the impact of various means. At the same time, the criteria of civic education of senior students of a secondary school are theoretically developed indicators of the levels of formation of each of its components.

In order to identify the most significant criteria and indicators of civic education, a survey was conducted among high school students.

Criteria for civic education of senior students of secondary schools based on national traditions have been developed: information-cognitive, motivational-value and activity-reflective. The information-cognitive criterion characterizes the level of students' knowledge of civic education. Motivational and value criterion is the motivational basis of civic education of the student, determines the direction and structure of his value orientations. Activity-reflective criterion reflects the presence of civic skills and abilities, civic competence, the implementation of national traditions in the daily activities of high school students. The indicators for each criterion are specified.

The author notes that the selection of these criteria is conditional, to take them into account in full and to implement in practice is quite difficult because of their interpenetration. Therefore, in the process of experimental and educational work, attention was paid to each criterion. Together, the defined criteria characterize the actually achieved limit of civic education of senior students of secondary schools on the basis of national traditions.

Key words: criteria, indicators, civic education, senior students of secondary school, national traditions.

УДК 37. 355: 035.6:94.373.8
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/40.48>

Грузевич Т.Ю.,
вчитель англійської мови
Хмельницької гімназії № 1
імені Володимира Красицького

Постановка проблеми. Відомо, що оцінку ефективності виховної роботи можна здійснити за її результатом, тобто за вихованістю певної категорії вихованців. Оцінка ефективності громадянського виховання учнів старших класів загальноосвітнього навчального закладу на основі національних традицій відбувається за допомогою критеріїв, показників та рівнів їх громадянської вихованості. Грамотно визначені критерії та їх оптимальне використання є стимулом для організації, вдосконалення та інтенсифікації громадянської вихованості. Це актуалізує розроблення діагностичного апарату дослідження зазначеної проблематики.

Аналіз останніх досліджень. Громадянське виховання різних категорій вихованців є предметом вивчення широкого кола науковців. Теоретичну основу нашого дослідження становлять праці І. Беха, В. Борисова, П. Вербицької, І. Зязюна, М. Стельмаховича, Г. Філіпчука, О. Шестопалюка та інших. У різних теоретичних і практичних аспектах висвітлюється проблема передачі традицій та культурної спадщини українського народу (К. Журба, Л. Левчук, І. Кучинська, Р. Соичук, К. Чорна, М. Ярмаченко). Питання визначення критеріїв вихованості завжди було в центрі уваги науковців. Свідченням цього є праці О. Жаровської, М. Качур, А. Максютова, Н. Мойсеюк та інших. Діагностику результатів громадянського виховання учнів містять праці А. Бекірової, П. Вербицької, Є. Гарбар, Л. Корінної, Н. Макогончук, К. Пекач. Дослідники по-різному відповідають на питання «Що найбільше характеризує громадянську вихованість учня?»

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Урахування наукових положень, висновків та рекомендацій, які містяться у згаданих нами вище та інших працях, є доречним для вирішення проблеми громадянського виховання учнів старших класів загальноосвітнього навчального закладу. Однак у більшості цих робіт не враховувались особливості визначення критеріїв, показників та рівнів оцінки ефективності громадянського виховання учнів старших класів саме на основі національних традицій. Тому виникає потреба акцентувати увагу на цьому аспекті.

Метою статті є визначення критеріїв та показників громадянської вихованості учнів старших класів загальноосвітнього навчального закладу на основі національних традицій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розроблення діагностичного апарату громадянського виховання учнів старших класів загальноосвітнього навчального закладу на основі національних традицій нами було проаналізовано значення категорій «критерії» та «показники», представлених у науковій літературі. У працях педагогів критерії трактуються як «мірило», «еталон» оцінювання будь-якого явища, яке досліджується, вони уможливають здійснення педагогіч-

ної діагностики, визначення рівнів його розвитку, зосередження уваги на виокремлених недоліках та визначення шляхів виховної роботи [1, с. 49–50]. Існує думка, що «коли йдеться про системний аналіз, то критерієм слугує варіант способу, за допомогою якого порівнюються альтернативи, зокрема певна ознака з наявною можливістю її кількісної або якісної фіксації» [2].

На думку І. Беха, «...критерієм вихованості особистості може бути міра й повнота засвоєння гуманістичного та морально-духовного начала загальнолюдських і національних цінностей, які є підґрунтям відповідних вчинків, та рівень й ієрархія особистісних якостей, що набуті у процесі виховання» [3, с. 7].

Критеріями вихованості, за Г. Сорокою, є глибина знань, засвоєний зміст, норми і правила моралі, можливість оцінювати особистістю факти, події, явища, вчинки, судження, результати формування моральних принципів, переконань щодо певних дій та кореляція наявних знань та дійсної поведінки та вчинків учня, а також поєднання поведінкової мотивації й середовища її реалізації (контрольоване, неконтрольоване тощо) [4, с. 10].

Так, Н. Мойсеюк критерії вихованості подає як «доробок педагогічної теорії, показники, що засвідчують, наскільки сформовані певні особистісні якості або характеристики колективу. Вчена звертає увагу на поділ критеріїв вихованості на «тверді» і «м'які». До першої групи («тверді») слід зараховувати вагомі дані статистичного характеру, які в поєднанні є характеристикою вихованості молоді за обставин, коли виявляються негативні якості. Освітняни та науковці дуже рідко використовують такі критерії. Характеризуючи вихованість, більшість педагогів використовують «м'які» критерії. Це підсилює можливості в отриманні вірних комплексних уявлень про те, як саме, з якою результативністю відбувається процес виховання. Підтримуємо погляд, що сукупність таких понять, як спроможність виконувати цілеспрямовану, осмислену, самостійну, творчу, активну, відповідальну діяльність певного виду, є відносно особистості тими виявами, які можна розглядати як критерії вихованості» [5, с. 516].

Водночас показниками вихованості можна вважати спроможність до цілеспрямованого, осмисленого, самостійного, творчого та відповідального ставлення до справи у різних видах діяльності [6, с. 339].

Стосовно досліджуваної проблеми зміст критерію деталізується завдяки тим показникам, що конкретизують його і створюють підстави вести розмову про ефективність громадянського виховання. З урахуванням того, що для нашого дослідження необхідними є об'єктивні критерії та показники, за якими можна було б оцінити ефективність громадянського виховання учнів старших класів на основі національних традицій, а також того, що

виховання за своєю природою є динамічним і його стани у кожний момент є результатом багатьох діючих чинників, необхідно виділити певні ключові та стабільні характеристики, спираючись на які, можна було б із належним ступенем достовірності визначити ефективність громадянського виховання.

Критерії слугують забезпеченню визначеної мети дослідження, зокрема уможливають вивчення та оцінку рівня вихованості (проміжні та підсумкові результати педагогічного експерименту) [7, с. 60]. Під характеристикою (показником) переважно розуміють змістовний (якісний) опис окремих сторін досліджуваного явища, а під параметрами – характеристики з набуттям кількісного вираження у числовому описі [8, с. 131–136].

Отже, критеріями громадянської вихованості є ознаки, на основі яких можна узагальнювати думку про рівні цієї вихованості, надавати характеристику результативності педагогічного впливу. Водночас критерії громадянської вихованості учнів старших класів загальноосвітнього навчального закладу – це теоретично розроблені показники рівнів сформованості кожного з її компонентів. За результатами аналізу психолого-педагогічної літератури доходимо висновку про існування різних позицій щодо розуміння результатів громадянського виховання (громадянська відповідальність, громадянська кометентність, громадянська культура, громадянські цінності тощо). Тому під час розроблення критеріїв та показників громадянської вихованості ми спиралися на підходи до визначення критеріїв та показників, розроблені в дисертаційних дослідженнях А. Бекірової, П. Вербицької, Є. Гарбар, Л. Корінної, Н. Макогончук, К. Пекач та інших, які мають безпосереднє відношення до громадянської вихованості.

Так, керуючись положеннями компетентного підходу під час дослідження громадянського виховання учнівської молоді, П. Вербицька його результатом визначає громадянську компетентність. «Відповідно до структури громадянської компетентності її ефективність авторка визначає критеріями сформованості пізнавального, морального та діяльнісно-поведінкового потенціалів особистості. Пізнавальний критерій є показником розвитку пізнавальної сфери особистості й представляє систему засвоєних нею знань про громадянські права та обов'язки, соціальні норми поведінки, сутність демократичної держави та громадянського суспільства. Ціннісно-мотиваційним критерієм визначається ставлення особистості до самої себе, інших людей, суспільства на основі морально-етичних принципів та виявляється через комплекс її почуттів, поглядів, ідей, переконань, принципів, відносин, вчинків, які у цілісній сукупності виявляються в готовності дотримуватися суспільних норм та правил у процесі здійснення суспільно-корисної діяльності. Діяльнісно-поведін-

ковим критерієм оцінюється поведінка особистості щодо свідомого та активного виконання громадянських обов'язків на основі дотримання моральних і правових норм, законослухняності, активного залучення до суспільних справ [9, с. 309–310].

Дослідниця громадянської культури молодших школярів загальноосвітніх шкіл Криму А. Бекірова у структурі цього явища виділяє такі компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-поведінковий. На підставі цього авторка визначає та охарактеризовує відповідні цим компонентам критерії сформованості громадянської культури молодших школярів у позаурочній діяльності загальноосвітніх шкіл Криму: когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-поведінковий [10, с. 14].

Критеріями сформованості громадянськості в освітній системі З. Красноок називає: рівень політичних, правових, психолого-педагогічних знань; переконаність у необхідності дотримання норм моралі; сформованість патріотичних почуттів особистості; уміння й навички відповідної поведінки в життєвих умовах, у професійній діяльності [11, с. 65–68].

Цікавою для нашого дослідження є наукова позиція щодо діагностики сформованості громадянських цінностей старшокласників, запропонована Л. Корінною. Авторкою були використані такі критерії: проєктувально-цільовий, когнітивний, діяльнісний, самоактуалізаційний [12, с. 10–11].

Доречним у контексті нашого дослідження є урахування виокремлених К. Пекач критеріїв і показників громадянської відповідальності учнів ліцеїв: «мотиваційного (показники: особистість є дотичною до українського суспільства і держави; потребує самореалізуватися в системі «громадянин – держава»); раціозорієнтованого (показники: усвідомлення себе громадянином держави; наявність у свідомості державного та суспільного обов'язку); ставленнєвого (показники: ставлення до таких цінностей, як свобода та демократія; ціннісне ставлення до професійних обов'язків); поведінково-рефлексивного (показники: готовність до свідомого прийняття і добровільного виконання громадянського і професійного обов'язку, реалізації громадянських прав; уміння до прогнозування наслідків власних дій і вчинків та порівняння їх із нормами права)» [13, с. 79]

Було враховано думку Т. Вагнера та Т. Дінтерміт, які вважають за необхідне знання педагогами інтересів учнів, надання допомоги їм у розвитку найважливіших навичок та позитивних особистісних якостей, спонукання їх до розвитку. Для досягнення вершин та отримання прогресивних надбань учні мають бути зацікавленими, а педагогічні працівники умотивованими, а також вони мають виявляти критичність мислення, креативний підхід до справи, громадянську активність та розвиток рис характеру. Основу навчальної діяльності нового століття дослідники вбачають у гармоній-

ному поєднанні когнітивного та мотиваційного складників з набутими навичками [14, с. 251].

Для досягнення вершин та отримання прогресивних надбань учні мають бути зацікавленими, а педагогічні працівники вмотивованими, а також вони мають виявляти критичність мислення, креативний підхід до справи, громадянську активність та розвиток рис характеру.

Щоб виявити найбільш значущі критерії і показники громадянської вихованості, було проведено опитування серед учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів. Вони вважають, що такими критеріями є: знання українського законодавства, знання прав та обов'язків, відповідальність) – 81,3% опитуваних; позитивне ставлення до державних та національних традицій – 70,9% опитуваних; розвинені громадянські почуття – 58,2% опитуваних.

Виходячи з вищесказаного, з урахуванням теоретичного аналізу науково-педагогічної літератури було розроблено критерії, які дозволяють визначити рівень громадянської вихованості учнів старших класів загальноосвітнього навчального закладу на основі національних традицій. Такими критеріями, на нашу думку, є: інформаційно-пізнавальний, мотиваційно-ціннісний і діяльнісно-рефлексивний.

Інформаційно-когнітивний критерій характеризує рівень знань учнів з громадянської освіти. Мотиваційно-ціннісний критерій становить мотиваційну основу громадянської вихованості учня, визначає спрямованість і структуру його ціннісних орієнтацій. Діяльнісно-рефлексивний критерій відображає наявність громадянських умінь та навичок, громадянської компетентності, втілення національних традицій у повсякденну діяльність старшокласника. Було уточнено показники для кожного критерію.

Отже, показниками інформаційно-пізнавального критерію є:

- 1) рівень засвоєння національних традицій, мови, культури та мистецтва;
- 2) знання про особистість та її соціалізацію, права і свободи людини, людину в соціокультурному просторі;
- 3) знання про громадянське суспільство, дитячий і молодіжний громадські об'єднання;
- 4) інформованість про сучасні суспільні події в Україні та в світі, вироблення власної громадянської позиції стосовно цих подій.

Мотиваційно-ціннісний критерій відображається в таких показниках:

- 1) усвідомлення значущості національних традицій для самореалізації людини в соціокультурному просторі;
- 2) готовність брати участь у суспільно-корисній діяльності;
- 3) свідоме ставлення до участі у розбудові незалежної держави, зміцненні її авторитету на світовій арені;
- 4) прагнення до самовдосконалення особистості, поглиблення знань національних традицій.

Показниками діяльнісно-рефлексивного критерію є:

- 1) виконання громадянських обов'язків на основі дотримання морально-правових норм та національних традицій;
- 2) залучення до суспільних справ, наявність досвіду громадянської поведінки;
- 3) здатність діяти свідомо та відповідально;
- 4) здатність до самоорганізації та організації інших у суспільно-корисній діяльності.

Така характеристика показників була розроблена з урахуванням підходу А. Максютова, згідно з яким основними вимогами до критеріїв є: об'єктивність, надійність, простота і зручність виміру, адекватність, адитивність, взаємозумовленість критерію з його показниками [7].

Водночас, виділяючи зазначені критерії, ми маємо на увазі умовність такої процедури, оскільки на практиці критерії зазвичай «проникають один в одного» через певну подібність. З урахуванням цього факту під час експериментального етапу дослідження кожен із критеріїв брався до уваги, а у сукупності такі критерії (інформаційно-пізнавальний, мотиваційно-ціннісний і діяльнісно-рефлексивний) є основою для характеристики досягнутих рівнів громадянської вихованості учнів старших класів загальноосвітнього навчального закладу на основі національних традицій.

Висновки. Отже, за результатами аналізу підходів до визначення критеріїв вихованості нами були розроблені критерії та показники громадянської вихованості учнів старших класів загальноосвітнього навчального закладу на основі національних традицій. Використання цих критеріїв та показників дало можливість оцінювати ефективність процесу громадянського виховання учнів старших класів загальноосвітнього навчального закладу на основі національних традицій, досягати результативності запропонованих методів, форм та засобів виховання всіх суб'єктів цього процесу.

Перспективним є визначення та характеристика рівнів громадянської вихованості учнів старших класів загальноосвітнього навчального закладу на основі національних традицій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Качур М.М. Патріотичне виховання молодших школярів засобами художнього краєзнавства : дис. ... кандидата пед. наук. Київ, 2009. 186 с.
2. Корнєщук В.В. Формування професійної надійності сучасних фахів соціономічної сфери діяльності : навчальний посібник. Одеса : Видавець Букаєв В.В., 2009. 110 с.
3. Бех І.Д. Виховання особистості. У 2 кн. Кн. 2. Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади. Київ : Либідь, 2003. 344 с.
4. Сорока Г.І. Сучасні виховні системи та технології : навч.-метод. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / А.К. Солодка. Миколаїв : Іліон, 2014. 228 с.

5. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка : навчальний посібник. Київ, 2007. 656 с.
6. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка : навч. посіб. Київ. 1999. 350 с.
7. Максютов А.О. Патріотичне виховання майбутніх учителів географії в процесі пошукової туристсько-краєзнавчої діяльності : дис. ... канд. пед. наук. Умань, 2014. 215 с.
8. Сердюк С.І. Критерії, показники та рівні сформованості професійної надійності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія.* Вінниця, 2017. Вип. 52. С. 131–136.
9. Вербицька П.В. Громадянське виховання учнівської молоді: сучасні аспекти розвитку : монографія. Київ : Генеза, 2009. 384 с.
10. Бекірова А. Формування основ громадянської культури молодших школярів у позаурочній діяльності загальноосвітніх шкіл Автономної Республіки Крим : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 3.00.07. Київ. 2010. 21 с.
11. Красноок З.П. Формирование гражданской ответственности студенческой молодежи в образовательном процессе технологического вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Майкоп, 2007. 263 с.
12. Корінна Л.В. Формування громадянських цінностей старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07. Київ, 2005. 20 с.
13. Пекач К.А. Виховання громадянської відповідальності учнів у системі виховної роботи ліцею : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ. 2017. 207 с.
14. Вагнер Т., Дінтерсміт Т. Мистецтво навчати. Як підготувати дитину до реального життя / пер. з англ. Н. Борис. Київ : Наш формат, 2017. 312 с.